

КУЛТУРНО-ОБРАЗОВНИ ПРОГРАМИ ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У СРБИЈИ И ЊИХОВА ТУРИСТИЧКА ПРОМОЦИЈА

САЖЕТАК | Основни манифестациони туристички мотив Србије су различити догађаји и манифестације привредно-културног карактера. Манифестациони туризам једна је од најзначајнијих форми културног туризма. Посетиоци туристичких манифестација посећују и разноврсне културно-образовне програме библиотека, понуђене најширој публици у време одржавања манифестације. Ови програми библиотека (тематске изложбе, предавања, трибине, књижевни разговори и промоције књига, различите врсте радионица, литерарни конкурси, разноврсне активности посвећене очувању и промоцији нематеријалног културног наслеђа...) најчешће су укључени у званични програм манифестације, као њен пратећи садржај, а у сарадњи са туристичком организацијом инкорпорирани су у туристичку понуду општине. Јавне библиотеке на тај начин у великој мери доприносе садржајном обогаћивању бројних туристичких манифестација и тиме утичу на њихову бољу посећеност и туристичку валоризацију. Оне се традиционално одржавају у готово свим општинама у Србији, а често превазилазе оквире локалне средине и добијају шири регионални значај. За велики број манифестација и програма у чијој организацији јавне библиотеке учествују - већ је препознат туристички потенцијал и на националном нивоу и они се годинама уназад налазе у туристичкој понуди Србије. У раду су дати примери досадашњих искустава и резултата рада, који дају подстицај и инспирацију за будуће планирање програма и охрабривање библиотека да и даље учествују у реализацији пратећих културних садржаја различитих туристичких манифестација.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИСТРАЖИВАЊА И КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ

Рад је настао на темељу истраживања података подједнако доступних у библиотечким и туристичким изворима. Коришћени су подаци библиотека доступни у документима насталим и прикупљеним у оквиру остваривања матичних функција у библиотекарству (годишњи извештаји о раду и програми рада библиотека, статистички подаци о пословању библиотека који се континуирано прикупљају за базу Мрежа библиотека Србије почев од 1997. до данас, записници о надзору над стручним радом јавних библиотека, извештаји о остваривању матичних функција), интернет сајтови јавних библиотека, њихове фејсбук странице и јутјуб канали. Када је реч о туристичким изворима - посебно истраживање урађено је на основу прегледа доступних података на сајтовима локалних туристичких организација и Туристичке организације Војводине, као и на основу континуираног вишегодишњег праћења сајта Туристичке организације Србије.

ЈАВНЕ БИБЛИОТЕКЕ И МАНИФЕСТАЦИОНИ ТУРИЗАМ - МЕЂУРЕСОРНА И МЕЂУСЕКТОРСКА САРАДЊА РАЗЛИЧИТИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Програмски садржаји који спадају у културно-образовну делатност јавних библиотека, једнако као и библиотечки фондови и свеукупне библиотечке услуге, намењени су, пре свега, становницима општина у оквиру којих делује библиотека и у оквиру којих је финансирана делатност сваке поједине библиотеке. Са друге стране, јавна библиотека није само место где се читају и позајмљују књиге, нити је њена улога сведена на организацију програма намењених само најужем кругу читалаца. Библиотеке су најпозваније и најмеродавније да садржајима културе обогаћују разноврсну туристичку понуду, пре свега када је реч о манифестационим елементима туризма, као једног специфичног облика културног туризма. Не рачунајући библиотечке зграде које се као споменици културе налазе у оквиру туристичке понуде (зграде јавних библиотека на сајтовима туристичких организација у Шапцу, Суботици, Новом Кнежевцу посебно су представљене у одељцима Шта видети - Споменици и Знаменитости), допринос библиотека културном туризму највидљивији је у оквиру његових манифестационих облика. Туристичке манифестације имају посебну вредност у оквиру туристичке понуде. Имајући у виду да је свака привредно-туристичка манифестација боље туристички валоризована и боље посећена када има богате програмске садржаје као пратеће елементе - библиотеке свој допринос дају кроз осмишљавање

и реализацију културно-забавног дела, а организација је у сарадњи са туристичком организацијом, другим установама културе и различитим организацијама и удружењима. О потреби међуресорне сарадње довољно говоре Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2016. до 2025. и Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029.

У Стратегији развоја културе, у посебном одељку Унапређење међуресорне, међусекторске и сарадње различитих нивоа власти, истиче се да су међуресорна подручја културе она у којима се преплићу различити системи (просветни, туристички, социјални, научни, спољни послови, привреда) и чијим развојем управљају различити ресорни органи и тела државне управе, док се међусекторско повезивање односи на сарадњу јавног, цивилног и приватног сектора. Пажња се посвећује унапређивању сарадње између културе, с једне стране, и образовања, науке, туризма и заштите животне средине, с друге стране. Посебно се истиче важност улоге цивилног сектора на пољу културног наслеђа (у смислу интерпретације, анимације и медијације), као и потреба да установе културе буду отвореније за сарадњу са цивилним сектором, не само зато што сарадња јача и њихове капацитете, већ и зато што је то од јавног интереса. Важан део цивилног сектора представљају удружења грађана, која чланство окупљају у остваривању уметничких и других културних програма и пројеката, који надопуњују деловање установа културе...

На колективној одговорности за заштиту националне културне баштине и улогу библиотека у том процесу, које су јасан део општег контекста историје културног развоја, већ годинама уназад инсистира се и у оквиру бројних међународних иницијатива посвећених области културе.

Регионална иницијатива „Културна баштина – мост ка заједничкој будућности“ оквир је сарадње под окриљем УНЕСКО канцеларије у Венецији, која је отпочела оснивањем посебног „Повереничког фонда за културну баштину у Југоисточној Европи“, с циљем да подржи конкретне активности у свим партнерским земљама (Албанија, Бугарска, БиХ, Хрватска, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Румунија и Србија). Годишње министарске конференције представљају један од главних оквира сарадње у циљу промоције културне баштине Региона, као заједничког средства за дијалог и одрживи развој. Конференцију одржану 2011. године у Београду организовало је тадашње ресорно министарство за област културе, уз подршку УНЕСКО-а. Представници министарстава културе 12 земаља учесница усвојили су Београдску декларацију, која представља разраду низа тачака, о томе како се наслеђе чува, како се ставља у функцију културне привреде и културног туризма и како кроз пажљиву размену искустава анимира

радну снагу и доноси корист свима у Региону. Потписиници су се обавезали да ће интензивирати примену законских одредби и подвукли значај културног наслеђа за развој културног туризма, заснованог на одрживим природним и културним ресурсима.

У јулу 2021. године, одржан је 15. састанак мреже екперата за нематеријално културно наслеђе југоисточне Европе у организацији Регионалне канцеларије УНЕСКО-а у Венецији и Сектора за живо наслеђе УНЕСКО-а са седиштем у Софији. У оквиру тематских панела и радионица, посебна пажња посвећена је начинима остваривања широког учешћа различитих актера, носилаца наслеђа, локалних заједница, стручних тела, образовних установа и институција културе у очувању нематеријалног културног наслеђа, као и активности на успостављању стратешке међусекторске сарадње.¹

Министарство културе и информисања Републике Србије, у оквиру бриге о нематеријалном културном наслеђу, донело је Оперативне смернице за примену Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа. У делу који се односи на подизање свести о нематеријалном културном наслеђу – истиче се улога истраживачких института, музеја, архива, библиотека, документационих центара и сличних ентитета у прикупљању, документовању, архивирању и чувању података о нематеријалном културном наслеђу (НКН)². Посебно се истичу и комерцијалне активности везане за нематеријално наслеђе, јер могу подићи свест о значају наслеђа, допринети побољшању животног стандарда заједница које су носиоци и извођачи наслеђа и оснажити локалну привреду, дајући допринос друштвеној кохезији.

Према УНЕСКО-вој Конвенцији о очувању нематеријалног културног наслеђа – НКН се испољава у усменој традицији и изразима, укључујући и језик као носиоца нематеријалног културног наслеђа; извођачким уметностима; друштвеним обичајима, ритуалима и светковинама; знањима и обичајима везаним за природу и свемир; вештинама везаним за традиционалне занате³. Деценијама уназад, пре него што је нематеријално наслеђе законски препознато као вид културне баштине – јавне библиотеке су се бавиле његовим очувањем и промовисањем у оквиру своје културно-просветне делатности, предузимајући низ активности у циљу очувања и промовисања изворних народних игара и песама, вокалне и

¹ <http://www.nkns.rs/cyr/15-sastanak-mrezhe-ekperata-za-nkn-jugoistocne-evrope>, преузето 2. 8. 2021.

² Нематеријално културно наслеђе – НКН у даљем тексту.

³ „Закон о потврђивању Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа”, преузето 10. 8. 2021, <http://www.nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>.

инструменталне народне музике, традиционалних ручних радова, народних обичаја и ритуала, једнако као и језика, као носиоца културног наслеђа.

Стратегијом развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године одређени су дугорочни циљеви планирања и развоја туризма и његови ефекти које има на развој културе и образовања, као и на друге комплементарне делатности. Досадашња дугогодишња искуства библиотека показују да се могу развијати културно-туристички производи као саставни део туристичке понуде. О томе говоре и навике домаћих туриста који, током својих путовања по Србији, траже и културне садржаје или циљано посећују одређене локације управо због понуђених културних садржаја (традиционалне манифестације различитог карактера).

Најчешћа (ранија) негативна примедба посетилаца великих привредно-туристичких манифестација у Србији односила се на њихов „карактер вашара“. При туристичкој валоризацији сваке манифестације посебно се вреднују пратећи садржаји културног карактера. У овом сегменту јавне библиотеке могу значајно да допринесу обогаћивању садржаја различитих манифестација привредно-туристичког карактера. Овде се не говори о изолованим програмима јавних библиотека који се само временски поклапају са одржавањем туристичких манифестација у њиховом граду, већ о активностима које су укључене у званични програм туристичке манифестације као пратећи садржаји културе. Тиме се повећава квалитет саме манифестације, она добија на вредности приликом туристичке валоризације, задовољство гостију је веће, а у економском смислу је значајно када је посећеност велика.

Један од приоритетних циљева Акционог плана за спровођење програма Владе Републике Србије, усвојеног у новембру 2017. године – био је повећање броја посетилаца школског узраста локацијама културног наслеђа и културним садржајима у Србији. У том циљу, у оквиру сарадње министарстава надлежних за културу и образовање – упућене су препоруке школама и установама културе, да у оквиру својих годишњих планова рада предвиде непосредну сарадњу.

У овом контексту – немерљив је значај завичајних фондова јавних библиотека за неговање и очување идентитета, традиције, културе и целокупне духовне баштине сваке локалне заједнице. Завичајне фондове или збирке завичајних књига поседује 82% јавних библиотека, док је 60% формирало посебна одељења, која подразумевају издвојен простор и опрему, фондове и кадар, што довољно илуструје не само свест о значају завичајне колекције, већ и њене потенцијале у промоцији културне баштине. Од 2013. године, сваког фебруара у Крагујевцу се, у организацији Народне библиотеке „Вук Караџић“, одржавају Дани крагујевачке

књиге, културна манифестација посвећена завичајном издаваштву и штампарству. Манифестација има и обиље пратећих садржаја - тематске изложбе посвећене завичајној грађи, трибине, предавања, беседе, музичке и бројне друге програме, презентације гостујућих установа културе, из различитих крајева Србије⁴. Када је реч о коришћењу завичајних фондова за промоцију културне баштине - леп пример је Народна библиотека „Душан Матић“ у Ђуприји, која током целе године прима организоване туристичке посете Спомен-соби и легату Душана Матића (нпр. само у току 2018. Спомен-собу су у мају организовано посетили ученици из целе Србије који су учествовали на републичком такмичењу из страних језика, у априлу су били професори српског језика и књижевности из Поморавског округа, у јуну деца из Београда у организацији удружења „Плава шкољка“...)⁵. И двораци Малдегем, културно добро од великог значаја, у коме је смештена библиотека у Новом Кнежевцу - има посебно место у оквиру туристичке понуде. Отворен је за посетиоце, који у окриљу Библиотеке могу да виде и спомен-собу са легатом академика др Василија Крестића.⁶

Јавне библиотеке одавно су препознале значај завичајне грађе и њене потенцијале у промовисању културне баштине. Илустративан је и пример јавне библиотеке у Лесковцу која сваке године реализује пратеће програмске садржаје у оквиру привредно-туристичке манифестације „Роштиљијада“. Поред фестивалских активности у славу лесковачког роштиља, бројних надметања врхунских мајстора роштиља, дефилеа мажореткиња, концерата музичких звезда - посетиоцима је 2019. године, у оквиру званичног програма манифестације, понуђено и 18 пратећих програма различитих установа културе у Лесковцу, јер су се све укључиле у реализацију правих културних садржаја, а радно време продужиле до каснијих вечерњих часова. Народна библиотека „Радоје Домановић“ организовала је девет различитих програма за децу и одрасле (представљање фонда Завичајног одељења и легата Николаја Тимченка, предавање о 140 година библиотеке у Лесковцу, интерактивне литерарно-ликовне и ИТ радионице, изложбу библиотечке грађе посвећене „Роштиљијади“, једну радионицу и на енглеском језику, програм Дечјег одељења „Библиотекар на један дан“...)⁷.

У многим општинама у Србији јавне библиотеке често су једине установе културе и функционишу као поливалентни центри културе. Једно од истраживања

⁴ <http://www.glassumadije.rs/sutra-pocinju-9-dani-kragujevacke-knjige/>, приступ 4. 8. 2021.

⁵ Извештај о раду са финансијским извештајем за 2018. годину НБ „Душан Матић“ Ђуприја.

⁶ http://noviknezevac.rs/dok/2016/Panonska_Turisticka_regija_2016.pdf, приступ 1. 8. 2021.

⁷ Туристичка организација Лесковац, приступано 1. 8. 2021, <https://tol.rs/rostiljijada-2019-p-r-o-g-r-a-m/>.

Завода за проучавање културног развитка поменуто у Стратегији развоја културе (Културни ресурси округа Србије из 2011), потврђује ову констатацију. На основу података из 440 установа културе, Завод је дошао до резултата да је универзална културна установа на нивоу градова и општина – библиотека, која углавном преузима улогу културних центара. И документација настала у оквиру остваривања матичних функција у библиотекарству Србије – указује на исту чињеницу. Бројне јавне библиотеке настале су реорганизацијом некадашњих домова културе и преузимањем свих њихових обавеза. Оне имају и посебну улогу у очувању нематеријалног културног наслеђа. У окриљу ових библиотека често делују фолклорне секције или читава културно-уметничка друштва. Примери су бројни – у општинама Мерошина, Крупањ, Коцељева, Осечина, Ариље, Кнић, Гаџин Хан, Владимирци, Мали Зворник, Голубац, Брус, Кладово, Ђићевац...

Специфични примери су и Библиотека „Глигорије Возаровић” у Сремској Митровици, у чијем саставу од 2017. делује чувени хор духовне музике *Sirmium cantorum* и Библиотека „Милован Глишић” у Љубовији, у чијем саставу делује Аматерско позориште „Александар Јоковић”, које својим представама, најчешће са историјском тематиком, употпуњује културно-образовну програмску понуду библиотеке.

Један број библиотека обавља и музејску делатност, јер у свом саставу, као посебне организационе јединице, има Завичајне музеје, који систематски прикупљају, научно обрађују, чувају и излажу предмете из области природе, духовне и материјалне културе. Ове музејске јединице често учествују у организацији различитих пратећих програмских садржаја културе у оквиру бројних туристичких манифестација (Чајетина, Коцељева, Озаци, Димитровград, Брус, Бела Паланка, Бољевац...).

ВРСТЕ ПРОГРАМСКИХ САДРЖАЈА И АКТИВНОСТИ КОЈЕ ОРГАНИЗУЈУ БИБЛИОТЕКЕ

Разноврсни библиотечки програми, према формалним карактеристикама, односно по облику, могу се издвојити у неколико група. Организују се изложбе (грађе у фондовима библиотека, разне тематске изложбе, изложбе скулптура, ликовних и литерарних радова, сајмови и продајне изложбе књига, изложбе народне радиности...), различите радионице и обуке за кориснике библиотеке и најширу јавност, курсеви страних језика, промоције нових књига и књижевне вечери, читалачки клубови, разговори и округли столови, литерарни и ликовни

конкурси, смотре рецитатора, квизови знања, пројекције документарних и играних филмова⁸, музичко-сценски програми (позоришне представе, сабори народног стваралаштва, концерти фолклорних ансамбала и изворних певачких група...), стручни и научни скупови, предавања, трибине...

Када је о скуповима и трибинама реч - садржајно се разликују две врсте: стручни и/или научни скупови тематски везани за област библиотекарства и научни скупови тематски веома различити, посвећени књижевности, уметности, историјским темама, проучавању културно-историјског наслеђа итд. Трибине могу бити посвећене и актуелним проблемима у друштву, политичким, економским и другим темама. Један од најзначајнијих програма организује Народна библиотека „Ресавска школа“ у Деспотовцу, која у оквиру традиционалне културне манифестације „Дани српскога духовног преображења“ (одржава се од 1993. године), редовно реализује пратеће дводневне научне скупове са различитим темама посвећеним деспоту Стефану Лазаревићу, манастиру Манасији, средњем веку у српској историји, науци, књижевности и уметности. Као пратећи програми манифестације, одржавају се и ликовна колонија и забавно-музички програми у којима учествују културно-уметничка друштва и изворне певачке групе. Манифестација је годинама уназад у туристичкој понуди Деспотовца, али и целе Србије, јер је препознат њен значај и на националном нивоу⁹.

Има и неколико примера традиционалних стручних скупова библиотекара код којих је препознат туристички потенцијал - Сабор библиотекара Срема у Иригу, Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића у Инђији, Фестивал библиобуса у Кладову (са пратећом међународном конференцијом), Округли сто Завичајних одељења, Библионет... Као пратећи садржај традиционалних стручних и научних скупова - библиотеке најчешће организују излете и посете природним или антропогеним туристичким локалитетима у ближој околини насеља у коме се одржава скуп.

Невезано за туристичку понуду - годишње се у свим јавним библиотекама и њиховим дислоцираним огранцима у сеоским и градским насељима одржи око 15 хиљада програма (више од две хиљаде изложби, око хиљаду предавања, око две хиљаде књижевних сусрета и промоција књига, око 300 трибина и разговора и преко 9,5 хиљада свих осталих разноврсних програма и манифестација).

⁸ Крагујевац, Кикинда, Ниш, Крупањ, Мали Зворник, Осечина, Кладово, Топола, Аранђеловац... (Биоскоп на отвореном у Крагујевцу, традиционални Летњи биоскоп у Кикинди, пројекције играних, документарних и документарно-играних етнолошких филмова, пројекције филмова насталих на радионицама које организују библиотеке...).

⁹ Туристичка организација Србије, приступ 4. 8. 2021, <https://www.srbija.travel/kalendar>.

Број одржаних догађаја, као и број посетилаца сваке године континуирано расте. Треба нагласити да су ови програми доступни најширој јавности, могу им присуствовати најразличитије групе корисника, без обзира да ли су регистровани као чланови библиотеке (читаоци). Илустративан је пример јавне библиотеке у Крагујевцу, која је само у току 2018. године организовала 1355 различитих програма, којима је присуствовало 47.957 посетилаца (укључујући и организоване посете ученика основних и средњих школа различитим изложбама које организује библиотека)¹⁰.

За програме које организују библиотеке карактеристични су различити поводи и разна места одржавања – у простору библиотеке и на другим местима (на отвореном – у оквиру ширих привредно-туристичких манифестација, на градским трговима, у оквиру културно-историјских споменичких целина, археолошких локалитета..., у музејима, школама, на градским купалиштима, у црквеним и манастирским портама). Поједини програми гостују и у другим градовима Србије и у иностранству, у оквиру међународне културне сарадње.

Тематски (садржајно) посматрано, различите врсте програма које библиотеке организују могу се поделити на: програме посвећене књижевности и књижевним личностима, обележавање историјских догађаја, чување сећања на личности из прошлости и прославе различитих јубилеја, програме везане за верске празнике и религијске теме, разноврсне програме посвећене културно-историјском наслеђу, различите дечје програме (где су деца учесници) и програме намењене деци. Ту су и разни програми који се одржавају широм планете, попут Дечије недеље (почетком октобра обележавају је све јавне библиотеке), манифестације Ноћ музеја (велики број јавних библиотека у Србији укључио се пратећим програмом Ноћ књиге) или обележавања различитих датума (нпр. Светски дан књиге, Светски дан поезије, Светски дан музике, Међународни дан читања наглас, Међународни дан матерњег језика, Међународни дан културне баштине...).

¹⁰ Годишњи извештај о раду и пословању: јануар-децембар 2018, НБ „Вук Караџић“ Крагујевац.

ПРОГРАМИ ПОСВЕЋЕНИ КЊИЖЕВНОСТИ И КЊИЖЕВНИМ ЛИЧНОСТИМА

Програми везани за књижевност су најбројнији у оквиру културне делатности јавних библиотека. Неки вид ове врсте активности организују све јавне библиотеке у Србији (промоције књига и гостовања писаца, књижевне вечери, литерарне конкурсе, читалачке значке, општинске и окружне смотре рецитатора, вечери поезије и беседништва...), а велики број библиотека организатор је једне или више књижевних манифестација, које често обухватају и доделе књижевних награда. Овде ће бити поменути најзначајнији програми, док су највеће и најзначајније манифестације, са најдужом традицијом, које су укључене у туристичку понуду и од националног су значаја, наведене као примери у одељку овог рада у коме се говори о туристичким манифестацијама.

Матићеви дани, у част Душана Матића, одржавају се већ 40 година у организацији јавне библиотеке у Ђуприји (у оквиру манифестације додељује се награда „Матићев шал“, за најбољу прву збирку песама младих песника до 27 година).

Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ у Ваљеву од 1987. године организовала је „Догађања у дворишту“ – једну од најбољих и најчувенијих књижевних трибина, која је окупљала најзначајније књижевнике и уметнике у културном животу Србије (2017. године је иновирана и добила нови назив „Вок-а у дворишту“, а разговори су испреплетани звуцима рок и џез музике). Од 2014. библиотека у Ваљеву покренула је и манифестацију „Љубини дани“, у оквиру које се додељује књижевна награда „Љубомир П. Ненадовић“, за најбољу путописну књигу на српском језику.

Књижевна колонија у организацији библиотеке у Кањижи, одржава се од 1952. године, окупља десетине писаца и песника на мађарском језику, најстарија је у Војводини, а у међувремену је прерасла у националну мађарску колонију. Од 2006. године, јавна библиотека у Суботици, у сарадњи са Хрватском читаоницом Суботице, суорганизатор је манифестације „Дани Балинта Вујкова: дани хрватске књиге и речи“. Библиотека у Суботици организује и „Књижевни КиШобран“ (двојезичну манифестацију на српском и мађарском) и „Дане Дежеа Костолања“, уз богате пратеће садржаје и учешће бројних домаћих и страних писаца и историчара књижевности. Програм културе и уметности „Слободно код Бојића“, у београдској општини Палилула, традиционално организује Библиотека „Милутин Бојић“. Књижевна манифестација „Одзиви Пауну“, установљена у част завичајног песника Пауна Петронијевића, од 1977. године

одржава се у организацији библиотеке у Ужицу. У библиотеци у Бору одржавају се „Дани књиге“, у библиотеци у Трстенику – „Савремена српска проза“, у Пожаревцу – „Дани Слободана Стојановића“, у Тополи – „Домановићеви дани“ (одржавају се у Овсишту, у родној кући Радоја Домановића), у Горњем Милановцу – „Дани Настасијевића“, у Сврљигу – „Дани Гордане Тодоровић“, у Гаџиним Хану – „Миљковићеве поетске свечаности“, у Малом Црнићу – „Видовданско посело“ и „Преображењски сусрети песника“, у Великом Градишту – „Рамски сутони“, у Оџацима – „Хаику фестивал“, у Новом Кнежевцу – „Поетске шетње парком“, у Тутину – „Тутински књижевни сусрети“, у Книћу (у селу Борач) – „Петровдански песнички сусрети“... Градска библиотека у Сомбору организатор је „Сомборског књижевног фестивала“, „Дана Лазе Костића“, „Подунавског дана Јаноша Херцега“ и „Вељкових дана“ (посвећени Вељку Петровићу, у оквиру манифестације додељују се „Вељкова голубица“ и награда „Голубић“ за стваралаштво школараца).

Манифестације посвећене писцима, поред богатих програмских садржаја, често обухватају помен у цркви или полагање венаца на споменику књижевника, а одржавају се не само у простору библиотека, већ и у оквиру културно-историјских целина и туристички атрактивних локалитета.

„Лимску књижевну регату“, која окупља полимске песнике из Србије, Црне Горе и БиХ (Плав, Андријевица, Бијело Поље, Беране, Прибој, Пријепоље, Рудо), покренула је библиотека у Пријепољу, у сарадњи са установама културе и удружењима књижевника из три државе. „Лимска песничка регата“ настала је из прекограничног пројекта „Култура за Европу, Европа за културу“.

Књижевне сусрете националних мањина „Фемили“, јединствене на Балкану, пре седам година покренула је Народна библиотека „Доситеј Обрадовић“ у Новом Пазару. У међувремену манифестација је, уз подршку Министарства културе и информисања и Града Новог Пазара, прерасла у Књижевне сусрете писаца већинског и мањинских народа у Србији. Манифестација „Фемили“ и даље је јединствена – јер окупља ствараоце на различитим језицима свих нација које живе у Србији, а учесници сусрета имају могућност да обиђу најзначајније исламске и хришћанске културно-историјске споменике у граду и околини, као и да посете установе културе.

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ИСТОРИЈСКИХ ДОГАЂАЈА И ЧУВАЊЕ СЕЋАЊА НА ЗНАЧАЈНЕ ЛИЧНОСТИ ИЗ ПРОШЛОСТИ, ПРОСЛАВЕ ЈУБИЛЕЈА

Овој врсти програма припадају активности на обележавању значајних историјских битки, годишњица везаних за познате историјске личности, прославе јубилеја од локалног, регионалног или националног значаја и слично. Већи број ових програма има туристичке потенцијале, који су већ препознати не само на локалном, већ и на националном нивоу. Видовдан - Дан Града и национални и верски празник, Крушевац традиционално обележава богатим програмом Видовданских свечаности током јуна, који дочарава средњовековни живот унутар зидина старе српске престонице (фестивал „Витешки мегдан у Лазаревом граду”, Средњовековно венчање у цркви Лазарици по средњовековним обичајима, Витешки дечији карневал, Изложба сувенира и старих заната...). Библиотека у Крушевцу сваке године организује бројне пратеће програме - дечје радионице, квиз-такмичења и наградне литерарне конкурсе за основце, едукативне радионице за тинејџере посвећене личностима из српске средњовековне прошлости, промоције књига, ликовне радионице, Видовдански фестивал књига...

Народна библиотека Смедерево у огранку у селу Врбовач организује програме којима обележава годишњице Битке на Врбовачким косама у Првом светском рату, библиотека у Владимирцима - годишњице Церске и Мишарске битке, библиотека у Смедеревској Паланци учествовала је у манифестацијама „Дани Станоја Главаша” у Глибовцу и „Дани Милоја Ђака” у Кусатку... Примери су и традиционалне манифестације у разним градовима и општинама, у оквиру којих библиотеке реализују пратеће програме: „Дани Колубарске битке” у Лазаревцу, „Бој на Мачковом камену” и „Дани Међаша на Јагодњи” (Крупањ), годишњица Горачићке буне 1893. године (Библиотека општине Лучани у Гучи). Поводом Дана града, који је најчешће везан за дан ослобођења или први помен града у историјским (дубровачким) списима, пригодне програме сваке године организују и библиотеке у Сомбору, Сремској Митровици, Крагујевцу, Врању, Ужицу, Неготину, Суботици, Новом Пазару, Сенти, Шиду... Примери су и бројни програми које су организовале јавне библиотеке у Војводини 2018. године поводом Стогодишњице присаједињења Војводине Србији, као и обележавање Дана српског јединства, слободе и националне заставе, посвећеног пробоју Солунског фронта¹¹, у библиотекама у Новом Саду и Љубовији.

Манифестација „Дани краљице Јелене” већ дуго низ година део је

¹¹ <https://www.gbns.rs/aktivnosti/14731>, приступ 16. 9. 2021.

културно-туристичке понуде у општини Рашка. Посвећена је краљици Јелени - жени српског краља Уроша I и мајци краљева Драгутина и Милутина.

ПРОГРАМИ ПОСВЕЋЕНИ ВЕРСКИМ ПРАЗНИЦИМА И РЕЛИГИЈСКИМ ТЕМАМА

Велики број јавних библиотека организује програме којима се обележавају највећи хришћански празници - Божић и Ускрс, као и разноврсне програме поводом обележавања празника Светог Саве (Светосавске свечаности, Светосавске академије и сл.). Примери су библиотеке у Смедереву, Краљеву, Крагујевцу, Сремској Митровици, Љубовији, Сокобањи, Грачаници, Књажевцу, Рековцу... Библиотека у Косовској Митровици у оквиру Светосавских свечаности има и традиционалну манифестацију „Стопама Светог Саве“, где сваке године гостују бројни писци из централне Србије и Војводине. У програмима у оквиру обележавања градске славе - библиотеке широм Србије, поводом различитих верских празника, учествују са разноврсним активностима укљученим у званични програм манифестације.

Библиотека у Зајечару, у оквиру 5. Фестивала хришћанске културе, у организацији Епархије тимочке, организовала је пратећи програм - промоцију књиге „Сима Жикић, сведок времена“. Објављена је у оквиру едиције „Завештање“ јавне библиотеке у Књажевцу, која је читаву деценију посветила истраживању, тумачењу и публиковању писане заоставштине овог књажевачког проте, чије је књижевно стваралаштво од значаја не само за завичајну, већ и националну културу и историју. Од новопокренутих манифестација, које имају културно-научни карактер, треба поменути и „Духовни сабор Азбуковице“, који од 2015. организује библиотека у Љубовији у сарадњи са Црквеном општином Љубовија, у циљу повратка духовности, православљу и традиционалним вредностима у друштву. Библиотеке у Новом Пазару и Тутину, годинама уназад, познате су по промоцијама књига везаних за исламску традицију и програмским активностима које боље осветљавају однос ислама према различитим друштвеним појавама. Овакве програме није прекинула ни „корона ситуација“, јер су из затвореног простора премештени на отворено (у јулу 2021. у Новом Пазару на промоцији књиге „Однос Кур'ана према књижевној традицији“, говорио је и амбасадор Палестине у Србији Мохамед Набхан).

ПРОГРАМИ ПОСВЕЂЕНИ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКОМ НАСЛЕЂУ

Културна баштина носилац је идентитета, историје и културе једног народа, а њена заштита предуслов је друштвеног и културолошког развоја. За разлику од ранијег поимања културне баштине, које се односило само на материјалне облике културе, данашње значење проширено је и на нематеријално културно наслеђе. Посебан одељак на сајту Туристичке организације Србије односи се на материјалне и нематеријалне споменике културе у Србији, који су уписани на УНЕСКО-ве листе и препоручују се посетиоцима, гостима и туристима на територији Србије. На УНЕСКО Репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа до сада су уписани Крсна слава, традиционална народна игра – Коло, певање уз гусле и злакуско лончарство, а у Националном регистру налази се 53 елемента (међу којима су пиротско ћилимарство, белмуж, косовски вез, ерски хумор, свирање на гајдама, фрулашка пракса, наивно сликарство Словака, пиротско приповедање, пазарске мантије, здравице, опанчарски занат...)¹².

ПРОГРАМИ ПОСВЕЂЕНИ ПРОУЧАВАЊУ И ЗАШТИТИ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

У оквиру бројних и разноврсних програмских садржаја посвећених проучавању културно-историјског наслеђа посебно се издвајају стручни и научни скупови, трибине и научни пројекти које, годинама уназад, јавне библиотеке реализују у сарадњи са научним институтима, високошколским установама, другим установама културе и удружењима. Неки од примера су сарадња са Етнографским музејом у Београду на пројекту везаном за истраживање крсне славе (библиотеке у Владичином Хану и Кладову), сарадња библиотеке у Књажевцу са Балканолошким институтом САНУ и Етнографским музејом у оквиру пројекта „Чувари нематеријалне баштине тимочких говора“, сарадња библиотеке у Крагујевцу са Балканолошким институтом САНУ и Филолошко-уметничким факултетом у реализацији циклуса предавања везаних за књижевне и културне фигурације птица, сарадња библиотека у Лебану и Аранђеловцу са Републичким заводом за заштиту споменика културе на пројекту Атлас народног градитељства... Библиотеке у Новом Пазару и Пријепољу, поред библиотеке у Кладову, једне су од првих

¹² Нематеријално културно наслеђе Србије, Национални регистар НКН, приступ 19. 8. 2021, <http://www.nkns.rs/cyr/elementi-nkns>.

у Србији које су се ангажовале на подизању свести о значају нематеријалног културног наслеђа и потреби да се оно заштити. На сајту новопазарске библиотеке може се преузети и брошура „Ка очувању нематеријалног културног наслеђа Бошњака у Републици Србији,¹³ као и Смернице за заштиту нематеријалног културног наслеђа у етнички мешовитим регијама¹⁴ (настале у оквиру пројекта „Допринос очувању и афирмацији културе Бошњака кроз развој интерсекторске сарадње“). Библиотека у Пријеполу до сада је имала низ активности на реализацији пројекта „Инклузивна заштита нематеријалног културног наслеђа: мост међу културама“, чији је циљ афирмација интеркултурализма у заштити и промоцији НКН у општинама Пријеполје, Прибој, Нова Варош, Сјеница, Тутин и Нови Пазар (пројекат финансира Европска унија са Владом Републике Србије преко програма ЕУ ПРО). Један од најновијих примера је и учешће библиотеке у Лапову 2020. године као представника Србије у међународном пројекту „Илири – заједничка баштина“, који подржава Фонд за Западни Балкан.

Библиотека града Београда, једна је од најактивнијих јавних библиотека у Србији – када је реч о учешћу у међународним пројектима везаним за културну баштину и промовисање културног наслеђа Србије у иностранству. Укључена је и у међународни пројекат “Re-designing and Co-creating Innovative Cultural Heritage Services Through Libraries (iTSELF)”, чији је главни циљ развијање ефикасних метода за креирање иновативних сервиса за промовисање културног наслеђа. У јулу 2021. у оквиру пројекта је организован стручни скуп „Креирање иновативних услуга за промовисање културног наслеђа у библиотекама“, на коме су презентоване и различите савремене технике, методе и алати за развијање иновативних услуга и реализовање пројеката.

3.4.2. ПРОГРАМИ ПОСВЕЂЕНИ ОЧУВАЊУ И ПРОМОВИСАЊУ НЕМАТЕРИЈАЛНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Нематеријално културно наслеђе (НКН) или како се често назива „живо наслеђе“ чине – усмена традиција и језик, извођачке уметности (музика, игре, плес, етнотеатар...), друштвени обичаји, митови, ритуали и светковине, традиционални занати (нпр. традиционални ручни радови – вез, хеклање, плетење, ткање,

¹³ <https://biblioteka-np.org.rs/2016/index.php/desavanja/654-promocija-brosure-ka-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-nasleda-bosnjaka-u-republici-srbiji>.

¹⁴ <http://biblioteka-np.org.rs/wp-content/uploads/2020/09/Smernice-za-zastitu-nematerijalnog-nasledja.pdf>.

чипкарство, грнчарски радови), знања и вештине припремања хране (традиционална јела и пића), сва практична знања о природи, народна медицина, народни календар...

Заштита нематеријалног културног наслеђа подразумева заштиту и преношење вештина и техника потребних за њихову израду, а очување - обезбеђивање услова за развој и адаптацију традиција, преношење знања и вештина на нове генерације.¹⁵

Када је реч о очувању и промовисању НКН - највећи број програма који организују библиотеке посвећен је језику као нематеријалној културној баштини. Усменој традицији и изразима посвећена су бројна предавања, трибине и научни скупови, радионице и едукативни програми, као и различите традиционалне манифестације. У оквиру туристичке понуде налазе се - „Дан ћириличне писмености“ у Тителу, „Дани словенске писмености и културе“ у Руми, „Ћирилица пише срцем“ у Сомбору, Фестивал књижевног стваралаштва на народном говору „Преображењско појање“ у Нишу, Лингвистички дани „Сарваш Габор“ у Ади (одржавају се од 1970. године са задатком неговања традиције, чувања културно-историјског наслеђа, као и промовисања савремених достигнућа на мађарском језику).

Библиотека у Голупцу, у сарадњи са међународном мрежом образовних, културних и туристичких институција Кластер путева културе, учествовала је у прикупљању аутентичних записа најбољих предања североисточне Србије (кратки видео-записи древних прича и легенди о змајевима, вилама, вампирима и осталим митским створењима, које приповедају старији људи из голубачких села). Резултат ове активности је јединствена мобилна апликација „Путевима змајева кроз Голубац“, која је 2016. године медијски представљена широм Србије, у штампаним и електронским медијима, у установама културе и туристичким организацијама (и многе јавне библиотеке организовале су промоције овог пројекта). Резултат пројекта је и манифестација за децу (сада већ традиционална) „Змајево село“, која је саставни део и пратећи садржај привредно-туристичке манифестације „Сајам Дунава“¹⁶.

У оквиру очувања и промовисања друштвених обичаја, ритуала и светковина организују се пројекције документарних филмова везаних за народне обичаје, предавања и трибине, тематске изложбе грађе у фондовима, ускршње изложбе јаја и радионице за децу посвећене бојењу и украшавању јаја, изложбе обредних хлебова и колача, велики број активности везаних за поједине календарске

¹⁵ „Закон о потврђивању Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа“, приступ 10. 8. 2021, <http://www.nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>.

¹⁶ <http://www.golubac.org.rs/wp-content/uploads/2021/07/Poster-WEB.jpg>, приступ 24. 8. 2021.

обичаје (у библиотечким огранцима у селима), обележавање верских празника, литије и друго.

Један од изузетних примера јесте библиотека у Кладову, која више од деценије уназад даје немерљив допринос - како подизању свести о значају нематеријалног наслеђа, тако и очувању и промовисању - кроз реализацију најразноврснијих програма и пројеката које организује у сарадњи са научним институтима, високошколским установама, другим установама културе, музичким школама и академијама, удружењима грађана која се баве очувањем и промоцијом НКН (укључујући и европску српску дијаспору). Један у низу програма кладовске библиотеке је - уметничка манифестација „Казан култ“, која се одржава већ 10 година и промовише нематеријално културно наслеђе Подунавља. У оквиру програма одржавају се међународне конференције о НКН, промоције књига, пројекције документарних филмова, тематске едукативне радионице, а као пратећи део - различити уметнички садржаји (позоришне представе, уметничко-сценски наступи и сл.).

Најчешћи видови промовисања традиционалних ручних радова су изложбе и базари сувенира и домаће радиности, као и традиционалне етнографске манифестације. У оквиру активности усмерених на очување - библиотеке често организују радионице за децу и одрасле у сарадњи са удружењима која се баве очувањем и израдом традиционалних ручних радова (Осечина, Жабари, Мали Зворник, Кладово, Крупањ, Косјерић, Коцељева...). Илустративан је пример библиотеке у Осечини која сваке године у оквиру активности на промовисању организује изложбе „Златне руке“ и „Трг старих заната“, као и традиционалну манифестацију „Прело“ (окупља око 100 преља из Подгорине, Рађевине, Јадра и Подриња), а у оквиру очувања - организује радионице пуствовања вуне.

Очувањем народних игара, вокалне и инструменталне народне музике - баве се углавном библиотеке које у свом саставу имају фолклорне секције. Промовисањем се баве на смотрема народног стваралаштва, најчешће у оквиру великих туристичких манифестација. Некада су то пратећи програми у оквиру манифестација ширег карактера, а некада су у целини посвећене народном стваралаштву (етнографске туристичке манифестације). Пример промовисања ове врсте нематеријалног наслеђа имамо и у Библиотеци Вуковог завичаја у Лозници, која годинама уназад, у сарадњи са КУД „Караџић“ из Лознице, у простору библиотеке, као пратеће садржаје другим програмима - организује и музичке вечери посвећене вокалној и инструменталној изворној народној музици (наступају чланови певачке групе и гусларске секције КУД „Караџић“, гостујући хорови и вокално-инструментални састави).

ДЕЧЈИ ПРОГРАМИ

У организацији Градске библиотеке у Зрењанину од 1975. године одржава се Песничка штафета, једна од најстаријих манифестација за децу у Србији, чији је циљ афирмација дечјег стваралаштва и стваралаштва за децу (јединствена је по начину реализације – гостујући песник за децу девет дана путује са библиотека-рима Дечјег одељења Библиотеке, где у неколико десетина школа у Војводини представља своје стваралаштво и бира најуспешније поетске радове основаца).

Јавне библиотеке организују и Смотру дечјих драмских група у Новом Кнежевцу (одржава се више од 40 година), Фестивал хумора за децу у Лазаревцу (одржава се више од 30 година), Дечију књижевну колонију у Дољевцу (учествују ученици старијих разреда основне школе, одржава се већ 12 година), Авлију забавлију у Новом Бечеју (програм за децу који библиотека организује од 1999. укључен је у ширу манифестацију „Великогоспојински дани“, којом се обележава градска слава). Народна библиотека у Крагујевцу 2016. године покренула је Фестивал дечје илустрације „Креативни генијалци“ (фестивал је наградног карактера, а учествују деца из Србије и Републике Српске). Библиотека у Лесковцу, пре три године, покренула је Фестивал дечјег стваралаштва „Уметник из школске клупе“, у оквиру кога се организују литерарни, ликовни и видео-конкурси на којима могу учествовати школарци из Србије и других држава. Библиотека у Пријеполу већ 11 година реализује Малу школу новинарства, а резултат је „Журналац“ – новине за децу и родитеље, јединствене и по томе што бројеви наизменично излазе на ћирилици и латиници. Градска библиотека у Новом Саду посебне програме за децу организује сваког лета на отвореном – у оквиру Библиотеке на Штранду (књижевни програми, разне радионице, квизови, курсеви страних језика, традиционални маскенбал посвећен ликовима из одабраних књига...).

Највећи фестивал стваралаштва за децу у Југоисточној Европи и најстарији фестивал те врсте у Европи су Змајеве дечје игре, 2021. одржане по 64. пут. Манифестација обухвата мултимедијалне програме за децу и младе у оквиру којих су заступљени сви видови уметничког стваралаштва – позориште, литература, музичке представе... Библиотека у Новом Саду, у оквиру Змајевих дечјих игара, традиционално сваке године организује низ програма – изложбе литерарних радова, промоције књига, уметничке радионице, дружења са дечјим писцима...

Програми за децу тематски су једнако разноврсни, као и за одрасле, само су прилагођени дечјем узрасту. Поред књижевних, многе јавне библиотеке организују бројне програме са историјском тематиком, научно-популарна

предавања, програме везане за боље познавање завичаја (нпр. едукативни програм Завичајни појмовник библиотеке у Књажевцу) или посвећене НКН (нпр. традиционалне манифестације „Ускршњи ателе” у библиотеци у Сремској Митровици и „Весели Васкрс” у Косјерићу). Примери су и бројне радионице посвећене свим врстама нематеријалног наслеђа у библиотеци у Смедереву или серијали едукативних радионица у библиотеци у Краљеву (Мала школа здравља, Мала школа анимираног филма, Етнолошка почетница, Археолошка почетница, Еколошка почетница...). Организују се и различити музички програми, нпр. „Гружанско пролеће” у Книћу или програми за децу и младе у оквиру АР-ЛЕММ-а у Ариљу (летње школе виолине, флауте, соло певања, клавира, камерне музике, еколошке радионице, ликовне и радионице писања поезије).

4. ТРАДИЦИОНАЛНЕ ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

У мноштву програмских активности, које библиотеке организују у оквиру своје културне делатности - посебну вредност имају садржаји који су укључени у званични програм туристичких манифестација ширег карактера. Манифестациони туризам једна је од најзначајнијих форми културног туризма. О његовом значају довољно говори чињеница да је укључен у туристичку понуду сваке поједине општине и успешно интегрисан у укупну туристичку понуду на нивоу државе Србије. Манифестације се организују самостално или као допуна осталој туристичкој понуди. Значајне су као елемент допуне туристичког боравка, посебно у бањама и градовима - туристичким центрима. На сајту *Туристичке организације Србије*¹⁷ могуће је претраживање одељка Календар догађаја према датуму, по месецима, по месту одржавања и по категоријама - културне и традиционалне манифестације, музички фестивали, уметнички фестивали, сајмови, фестивали хране и вина, спортске манифестације. Међу стручним радовима у области туризма једна од првих класификација туристичких манифестација дата је према њиховом садржају: уметничке, етнографске, привредне, забавно-туристичке или комбиноване (карневали, регате, фијакеријаде, рибарске вечери, забавна лета), научно-стручне, верске, дечије, политичко-историјске, туристичко-пропагандне, спортске манифестације.¹⁸

Само на сајту *Туристичке организације Србије* налази се више од 80

¹⁷ <https://www.srbija.travel/kalendar>.

¹⁸ Жељко Бјељак, *Туристичке манифестације* (Београд: Географски институт САНУ, 2010).

манifestација у чији су званични програм, као пратећи садржаји, укључене културно-образовне активности јавних библиотека у Србији (оне узимају учешћа у реализацији пратећих садржаја који тематски подржавају главну манифестацију, а организатор је неко други). Изузетак су манифестације садржајно везане за област културе и уметности, пре свега књижевне и неколико ликовних манифестација - где су библиотеке најчешће главни или једини организатори.

4.1. УМЕТНИЧКЕ ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Уметничке манифестације према садржају програма могу се поделити на музичке, ликовне, књижевне, филмске, мешовите. Код књижевних манифестација туристичке услуге врше библиотеке, најчешће као једини организатори, док су туристичке организације активније једино у угоститељско-смештајном раду према посетиоцима. Књижевне манифестације обухватају различите садржаје - књижевне вечери, књижевне колоније и сусрете, фестивале рецитације и поезије, дане хумора и сатире, такмичења у беседништву, приредбе посвећене истакнутим књижевним ствараоцима... Број посетилаца књижевних манифестација је од неколико стотина до неколико десетина хиљада, а број учесника од десетак до неколико стотина. Примери су: Дисово пролеће (традиционална песничка манифестација посвећена Владиславу Петковићу Дису, рођеном у Заблаћу код Чачка, одржава се од 1964. године у организацији библиотеке у Чачку, која носи Дисово име, обухвата низ програма током марта, априла и маја),¹⁹ Драинчеви књижевни сусрети (манифестација посвећена Радету Драинцу, одржава се од 1966. године, организатор је библиотека у Прокупљу, која носи Драинчево име, у оквиру туристичке понуде је и Драинчева спомен-соба),²⁰ Липарске вечери - Ђурини дани (посвећене Ђури Јакшићу, одржавају се од 1962. године у организацији библиотеке у Српској Црњи, која носи Ђурино име, а поред књижевног, програм обилује и другим културним садржајима - стручним скуповима о Ђури Јакшићу, позоришним представама, изложбама слика и уметничких фотографија, концертима хорске музике, тамбурашких оркестара, културно-уметничких друштава, ту је и ликовна колонија...), Жички духовни сабор Преображење (одржава се већ 30 година, библиотека у Краљеву је суорганизатор, а манифестација је по богатству пратећих програма прерасла у културно-научну). У организацији Народне библиотеке Смедерево одржава се

¹⁹ <https://www.turizamcacak.rs/turisticka-ponuda/manifestacije>, приступ 2. 8. 2021.

²⁰ <https://cityofprokuplje.rs/kultura-i-dogadjaji/>, приступ 2. 8. 2021.

један од најпосећенијих библиотечких програма у Србији – Сајам поезије, пратећа манифестација којом се већ 20 година уназад отвара Међународни фестивал Смедеревска песничка јесен (одржава се од 1970. године, окупља песнике из целог света, а број посетилаца је премашио 150.000).²¹ Сајам поезије, осим доделе награде за најбољу песничку збирку на српском језику, (објављену између два фестивала), обухвата и разне тематске изложбе и промоције књига, као и изложбу целокупне песничке продукције на српском језику, објављене између два октобра (издавачи из Србије, Црне Горе, Републике Српске, дијаспоре, ауторска издања на српском језику). Од 2009. библиотека у Смедереву организује и Стиховизију, која обухвата такмичење средњошколаца у рецитовању на страним језицима (манифестација је регионалног значаја).

У библиотеци у Малом Иђошу литерарни сусрети у спомен на песника Чепе Имреа одржавају се од 1972, а на Чепе дане сада се надовезују Дани литературе (манифестација обухвата и научне радове и ликовну изложбу, траје током целог септембра и у туристичкој је понуди Панонске регије).²²

Једна од најстаријих и најзначајнијих манифестација, туристички одавно високо вреднована и посећена је Вуков сабор у Тршићу, први пут одржан далеке 1933. године као велика општенародна културно-просветна светковина. Библиотека у Лозници учествује у организацији низа пратећих садржаја и активности у оквиру предсаборских дана који су установљени 1970. године (одржавају се у Лозници, Бањи Ковиљачи, Тршићу и Трноши, а испуњени су разноврсним програмима – научним скуповима, позоришним и филмским представама, концертима, изложбама, књижевним вечерима, гусларским поселима...).

Посебна врста програма која се издваја у оквиру књижевних манифестација су сајмови књига. Примери где јавне библиотеке организују пратеће програме су Салон књиге и графике у Пироту, Фестивал књиге у Аранђеловцу... Поједине јавне библиотеке организатори су ове врсте манифестација. Поред поменутих (Крагујевац, Смедерево), један од најпознатијих је Мајски дани књиге у Панчеву – сајам књига на отвореном, који поред богате издавачке понуде обухвата и пратеће музичке садржаје, бројне књижевне сусрете, трибине, промоције књига, а већ три године и – научни скуп „Библиотеке и идентитет“ и БУДИ фестивал – Бијенале уметничког дечјег израза.

Међу музичким манифестацијама једна од најзначајнијих је Сабор трубаца у Гучи – највећи фестивал трубачке музике на свету, уписан у Национални

²¹ <http://visitsmederevo.com/index.php/dogadjaj/3/Smederevska-pesni%C4%8Dka-jesen>, приступ 4. 8. 2021.

²² http://noviknezvac.rs/dok/2016/Panonska_Turisticka_regija_2016.pdf, приступ 4. 8. 2021.

регистар нематеријалног културног наслеђа²³, а одржава се од 1961. године. Сваке године има око милион посетилаца из Србије и иностранства²⁴. Библиотека у Гучи, годинама уназад, организује промоције и изложбе књига о Драгачеву, гостовања писаца и песника из целе Србије, изложбе штампаних рекламних материјала, сувенира, документације и објављених публикација о Сабору трубача (које чува у свом фонду, сакупљане од Првог сабора). Од 2016. године покренула је и сајам књига и промоцију најновијих издања у дворишту музеја трубе. Програми библиотеке укључени су у званични програм Драгачевског сабора.²⁵

Једна од највећих је и музичка манифестација Мокрањчеви дани у Неготину, која се одржава од 1966, централни део манифестације је натпевавање хорова, а обухвата и низ пратећих програма у чијој реализацији сваке године учествује библиотека у Неготину.

Неколико најпознатијих ликовних колонија, са најдужом традицијом, чији су учесници из Србије и иностранства – организују јавне библиотеке. То су Јаловичка колонија у Владимирцима, Југословенска колонија ликовних аматера „17 воденица“ у Доњем Душнику (Гаџин Хан), Малозворничка ликовна колонија (библиотека организује манифестацију у целини, укључујући и све пратеће садржаје и обиласке културно-историјских знаменитости Малог Зворника, излете у природи, учешће у различитим радионицама, изложбе радова насталих у оквиру колоније). Значајна је и Меморијална колонија карикатуриста „Међедов ћеиф“, коју већ 11 година организује Општинска библиотека Варварин, а учествују најеминентнија имена српске карикатуре.

У оквиру позоришних и филмских манифестација јавне библиотеке често учествују у реализацији пратећих програма (најчешће промоција књига и књижевних програма тематски везаних за главну манифестацију). Примери су Дани Лазе Телчког у Куману, Нови Бечеј, позоришни фестивал Дани комедије у Јагодини и Фестивал филмског сценарија у Врњачкој Бањи. Библиотека у Голупцу покренула је Фестивал историјског филма „Испод површине“, који је први пут одржан 2019. године, са намером да Фестивал добије интернационални и такмичарски карактер (јединствен је у Региону, сличан фестивал одржава се једино у Ријеци у Хрватској).

Мешовите уметничке манифестације које садрже музичке, филмске, књижевне, ликовне и позоришне програме, најчешће се организују као „дани културе“. Примери су бројни. Мајски дани културе у Ариљу, у организацији јавне

²³ <http://www.nkns.rs/cyr/elementi-nkns>, приступ 4. 8. 2021.

²⁴ <https://www.gucafestival.rs/o-festivalu/>, приступ 4. 8. 2021.

²⁵ <http://bibliotekaguca.rs/index.php/dogadjaji>.

библиотеке, обухватају изложбе, промоције књига, концерте посвећене изворном народном стваралаштву, пројекције документарних филмова које снима Библиотека, пројекције играних филмова, дечје позоришне представе... И друге библиотеке широм Србије организују пратеће садржаје великих манифестација као што су Новембарски дани културе у Пожаревцу, Дани културе у Гучи, Дани македонске културе у Нишу, Европски дани јеврејске културе у библиотеци у Вршцу (организовани 2017. у сарадњи са Јеврејском општином у Панчеву)... Дани руске културе у Србији организују се у различитим градовима, а у манифестацију су се програмски укључивале библиотеке у Крагујевцу, Великом Градишту, Вршцу, Београду... Пример су и Дани Републике Српске у Србији, који се у сарадњи са Представништвом Републике Српске одржавају од 2013. године, сваке године у другим градовима. Разноврсним програмима у ову традиционалну манифестацију укључују се и јавне библиотеке - које добијају вредне поклоне издавача у Републици Српској, а организују промоције добијених књига и књижевне вечери писаца из Републике Српске (нпр. библиотеке у Сремској Митровици и Лозници 2019. промовисале су издања СПКД „Просвјета“ из Бијељине). Библиотеке у Лазаревцу, Обреновцу, Бачу и све београдске библиотеке организују низ програма сваке године - којима се укључују у међународну манифестацију Дани европске баштине.

4.2. ЗАБАВНО-ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Уметничке манифестације често прерастају у забавно-туристичке, када садрже елементе свих облика манифестационог туризма. Те манифестације најчешће носе назив „културно лето“ и у туристичкој су понуди бројних градова широм Србије (Златиборско културно лето, Културно лето у Аранђеловцу, Кладовско лето, Културно лето Крупањ, Сомборско лето за младе, Куршумлијско културно лето, Врањско културно лето, Културно лето у Житорађи, Културно лето у Варварину, „Банатска бајка - лето у Градској башти“ у Зрењанину, Румско културно лето...). Јавне библиотеке сваке године организују многобројне културно-образовне програме и имају низ активности намењених најширој публици - које су укључене у званични програм Културног лета. Пример је и библиотека у Чајетини, идејни творац и организатор манифестације Летњи улични ерски кабаре, која се већ 14 година одржава на Краљевом тргу на Златибору, промовише ерски хумор, а део је званичног програма Златиборског културног лета, које употпуњује туристичку понуду. (На предлог библиотеке у Чајетини ерски

хумор је 2012. године уписан у Национални регистар НКН). Градска библиотека у Љигу организатор је Љишких културних вечери, које се одржавају у недељи пред Косидбу на Рајцу, а обухватају бројне музичко-сценске забавне и едукативне програме (креативне радионице за децу, предавања, промоције књига, наступе културно-уметничких друштава, музичке концерте, гастрономско Крчкање на тргу...)

Посебна врста забавно-туристичких манифестација су карневали, а јавне библиотеке често реализују разноврсне пратеће програме и у оквиру ових манифестација (Врњачка Бања, Бела Црква).

4.3. ЕТНОГРАФСКЕ ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Етнографске туристичке манифестације посвећене су разним врстама народног стваралаштва и нематеријалном културном наслеђу у најширем смислу (друштвени обичаји, стари занати, народне игре, традиционална кухиња, народна радиност...). Ове манифестације окупљају бројне учеснике и извођаче, фолклорне ансамбле и изворне групе не само из Србије и српске дијаспоре, већ и из земаља у региону и других европских држава, а могу бити фестивалског или такмичарског карактера. Бројни су примери где су јавне библиотеке суорганизатори: Смотра фолклорних друштава Србије и БиХ „Две обале, једна Дрина” (у селу Пецка код Осечине), Петровдански сабор у Добром Потоку и Лазарева субота у Крупњу (одржава се већ 23 године у историјском комплексу Столице), Брековачко посело - смотра старог српског изворног певања у Ариљу, Сабор „Врела Хомоља” у Жагубици, Сабор гајдаша балканских земаља (већ 15 година одржава се у оквиру шире привредно-туристичке манифестације Белмужијада у Сврљигу), Манифестација изворног народног стваралаштва Дани Стевана Книћанина и Распевана Гружа у Книћу, Међународни фестивал фолклора „Миодраг Мишо Сперњак” у Лозници, у општини Жабари и њеним и селима - Смотра фолклорних ансамбала села Србије (СФАС), Спасовдански сабор народног стваралаштва Србије, Четерешко прело... у Бољевцу - Фестивал народног стваралаштва Црноречје у песми и игри. Међународни фестивал фолклора „Нишавски хоровод”, програм добросуседске сарадње Србије и Бугарске, одржава се у Димитровграду у Србији и Драгоману у Бугарској... Библиотека у Рековцу један је од организатора пратећих програма у оквиру традиционалног сабора „Прођох Левач, прођох Шумадију”, једне од најзначајнијих туристичких манифестација у Србији и са најдужом традицијом, која се одржава већ 52 године (у

оквиру сабора народног стваралаштва одржава се и међународни ликовни сабор Левча – ликовна колонија „Каленић”, а изложба радова насталих у оквиру колоније приређује се у Галерији библиотеке у Рековцу). У оквиру Чобанских дана у Косјерићу, који се одржавају већ 40 година, библиотека сваке године организује традиционалну изложбу ручних радова Вредне руке. Једна од највећих вишедневних манифестација Дани спортско-рекреативног и културног туризма „Дрина је смисао живота” у Малом Зворнику, сада програмски спаја три традиционалне манифестације: „Сомовијаду” (која се одржава већ 24 године, а све пратеће културне садржаје годинама организује библиотека у Малом Зворнику), „Златни котлић” и „Језерску регату” (која се одржава од 2012).

4.4. ПРИВРЕДНО-ТУРИСТИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Најбројније манифестације у којима јавне библиотеке учествују у организацији пратећих садржаја су привредно-туристичког карактера. Једна од најзначајнијих је Смедеревска јесен, која се одржава од 1888. године, у славу грожда и вина, уз дефиле средњовековних витезова, са богатим културно-уметничким програмом у чувеној Смедеревској тврђави и на улицама града (просечан број посетилаца је 100.000 дневно). Библиотека у Смедереву у оквиру манифестације организује низ програма, представља и промовише завичајну грађу, организује изложбе књига, фотографија, старих разгледница...

Дани лудаје у Кикинди одржавају се од 1986. и сваке године имају преко 50 хиљада посетилаца из свих крајева Србије и иностранства.²⁶ Све кикиндске установе културе укључене су у организацију пратећих догађаја, а јавна библиотека сваке године организује ликовне и литерарне конкурсе за децу и младе, приређује изложбе насталих радова, додељује награде најуспешнијима, организује књижевне вечери, програме посвећене очувању нематеријалне културне баштине...²⁷

Примери су и Дани пива у Зрењанину, већ поменута Роштиљијада у Лесковцу, Опленачка берба у Тополи, фестивал цвећа „Руже Липолиста” у селу Липолист код Шапца, Етно шор у Бачкој Паланци, Сомборски котлић, Дани банице у Белој Паланци, Вурдијада у Бабушници, Дани купине у Ражњу, Дани вишње на Облачинском језеру у Меровини, Дани кромпира у Рађевини (на које се већ

²⁶ <https://www.srbija.travel/kalendar>, приступ 3. 8. 2021.

²⁷ Народна библиотека „Јован Поповић” Кикинда, Активности, приступ 3. 8. 2021, <https://www.kibiblioteka.org.rs/index.php/2-uncategorised/204-vi-s-i-du-li>.

седам година надовезује и новоустановљена манифестација Плодови Рађеви-не у Крупњу)... Сајам шљива у Осечини покренут је пре 16 година, а библиотека од заснивања манифестације организује изложбе књига, пројекције докумен-тарних филмова, пратећу манифестацију „Златне руке“, промовисање старих заната, стални програм „Посела код Лампека“, предавања и разговоре на тему друштвених обичаја, продајне изложбе слика, такмичење здравичара... Библио-тека у Ариљу организатор је Дана малине, а пратећи програми су изложбе слика и предмета тематски везаних за малине, културно-уметнички програм, стручна предавања и представљање мера аграрне политике. И Народна библиотека Сме-дерево у свим својим огранцима у сеоским насељима узима учешћа у традицио-налним привредно-туристичким манифестацијама (Биљани петак и Фестивал млека у Михајловцу, Пастирски дани у Липама, Дани купине у Врбовцу, смотра Извор живе речи и Коларчеви дани у Коларима...).²⁸

5. ЗАКЉУЧАК

Јавне библиотеке, које годинама уназад организују пратеће програме и кул-турне садржаје вешто уклопљене у привредно-туристичке манифестације ши-рег карактера, довољно илуструју степен спремности институција културе у Србији за укључење у културно-туристичку понуду. Библиотеке су одавно пре-познале потребе локалне заједнице, а бројни програми по карактеру и значају одавно су превазишли локалну средину. Поједине манифестације које библио-теке организују или у којима учествују са пратећим програмским садржајима - учиниле су њихова места одржавања шире препознатљивим у регионалним и националним оквирима, а некада и ван граница Србије. Библиотеке организују на хиљаде различитих програма у оквиру своје културно-образовне делатности и самим тим представљају огроман потенцијал за допринос развоју манифеста-ционог туризма. Широки програмски распон досадашњих активности библиоте-ка и богатство њихових завичајних фондова - само потврђују чињеницу да оне представљају непресушан извор за обогаћивање садржаја великих туристичких манифестација.

²⁸ <http://visitsmederevo.com/index.php/dogadjaj/12/Kalendar-manifestacija>, приступ 4. 8. 2021.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Бјељац, Жељко. *Туристичке манифестације у Србији*. Београд: Географски институт САНУ, 2010.

„Закон о потврђивању Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа”. Преузето 10. 8. 2021. <http://www.nkns.rs/sites/default/files/documents/konvencija.pdf>.

„Оперативне смернице за примену Конвенције о заштити нематеријалног културног наслеђа”. Преузето 10. 8. 2021. <http://nkns.rs/sites/default/files/documents/operativne-smernice-2013.pdf>.

„Smernice za zaštitu nematerijalnog kulturnog nasledja u etnički mešovitim regijama”. Преузето 10. 8. 2021. <http://biblioteka-np.org.rs/wp-content/uploads/2020/09/Smernice-za-zastitu-nematerijalnog-nasledja.pdf>.

Станковић, Стеван. „Туристички мотиви Србије”. *Гласник Српској географској друштва*, бр. 1, св. LXIII (1983): 33-54.

Станковић, Стеван. „Заштита туристичких вредности Србије”. *Зборник стручних и научних радова Туризмолоџја*, Виша туристичка школа, књ. 16 (1985): 5-20.

„Стратегија развоја културе Републике Србије од 2020. до 2029”. Преузето 3. 8. 2021. <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf>.

„Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2016. до 2025”. Преузето 19. 8. 2021. <https://mtt.gov.rs/download/3/strategija.pdf>.

MARINA MITRIĆ
The National Library of Serbia
mitricmarina94@gmail.com

CULTURAL AND EDUCATIONAL PROGRAMS OF PUBLIC LIBRARIES
IN SERBIA AND THEIR TOURIST PROMOTION

SUMMARY | The core motive behind tourist manifestations in Serbia are different events and manifestations that are corporate and cultural in character. Event tourism is one of the most significant forms of cultural tourism. The visitors of tourist manifestations also visit different cultural and educational programs of libraries, which are offered to the broadest audience while the manifestation is being held. These library programs (thematic exhibitions, lectures, seminars, literary conversations and book promotions, different types of workshops, literary contests, different activities dedicated to preservation and promotion of non-material cultural heritage, ...) are most often included in the official program of a manifestation as additional offering, while they are also incorporated into the tourist offering of the municipality in cooperation with a tourist organization. In this way, public libraries contribute to meaningful enrichment of numerous tourist manifestations and thus increase the attendance and tourist valorization. They are traditionally held in almost all municipalities of Serbia, while often surpassing the boundaries of a local environment and attaining wider regional significance. For a large number of manifestations and programs which are partly organized by libraries, the tourist potential has already been recognized on a national level as well, and they have been part of the tourist offering of Serbia for several years back. This paper also provides some examples of hitherto experiences and work results that give impetus and inspiration for the future planning of programs and encouraging libraries to continue participating in the organization of the cultural events that accompany different tourist manifestations.

МАРИНА МИТРИЧ
Народная библиотека Сербии
mitricmarina94@gmail.com

КУЛЬТУРНЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ ПУБЛИЧНЫХ БИБЛИОТЕК В СЕРБИИ И ИХ ТУРИСТИЧЕСКАЯ ПРОМОЦИЯ

РЕЗЮМЕ | Мероприятия находятся в основе туристических мотивов Сербии. Это различные мероприятия экономического и культурного характера. Событийный туризм – одна из важнейших форм культурного туризма. Посетители туристических мероприятий посещают различные культурные и образовательные программы библиотек, предлагаемые самой широкой аудитории во время проведения мероприятий. Эти библиотечные программы (тематические выставки, лекции, форумы, литературные беседы и промоция книг, различные виды семинаров, литературные конкурсы, различные мероприятия, посвященные сохранению и популяризации нематериального культурного наследия...) обычно включаются в официальную программу мероприятия в качестве сопутствующего содержания, а в сотрудничестве с туристической организацией они включаются и в туристическое предложение муниципалитета. Таким образом, публичные библиотеки вносят большой вклад в обогащение содержания многочисленных туристических мероприятий и, таким образом, влияют на их лучшую посещаемость и туристическую валоризацию. Традиционные мероприятия проводятся почти во всех муниципалитетах Сербии и часто выходят за рамки местной среды и приобретают более широкое региональное значение. Во многих мероприятиях и программах, в организации которых участвуют публичные библиотеки, туристический потенциал уже признан на национальном уровне, и они уже много лет присутствуют в туристическом предложении Сербии. В докладе приводятся примеры предыдущего опыта и результатов работы, которые воодушевляют и вдохновляют на будущее планирование программ, и побуждают библиотеки продолжать участвовать в реализации сопутствующего культурного содержания различных туристических мероприятий.

